

Sabir Əliyev
ADU

"AZƏRBAYCAN MULTİKULTURALİZMİ" DƏRSLİYİNİN AZƏRBAYCAN DİLİNDƏN İNGİLİS DİLİNƏ TƏRCÜMƏSİNDƏ QARŞIYA ÇIXAN ÇƏTİNLİKLƏR

Açar sözlər: *tərcümə, multikulturalizm, mədəniyyət, adət-ənənə, dinlər.*

Key words: *translation, multiculturalism, culture, custom, religions.*

Ключевые слова: *перевод, мультикультурализм, культура, обычаи, религии.*

Tərcümə çox mürəkkəb prosesdir. Həm məxəz, həm də hədəf dilin xüsusiyyət-
yətlərinin nəzərə alınması tərcümə prosesində xüsusi əhəmiyyət daşıyır. Bu proses-
də qarşıya çıxan tarixi, etno-kulturoloji amillərin məxəz dildən hədəf dilə trans-
formasiyası müəyyən çətinliklərlə müşayiət olunur. Xüsusilə əgər tərcüməçi tərcü-
mə edəcəyi mətnin hansı sahə ilə əlaqəli olduğunu bilmirsə və ya həmin mövzu
haqqında hərtərəfli biliyə malik deyilsə, o zaman tərcümədə ciddi problemlərlə
üzlənə bilər [1, 41]. Məsələn, A.Xotsko "Koroğlu" dastanını tərcümə edərkən Azər-
baycan xalqının adət-ənənələri, dəyərləri, mədəniyyəti haqqında kifayət qədər məlu-
matlı olmaması səbəbindən dastanın adını "the banditti of Kurrouglu" kimi tərcümə
etmiş, *dəli* sözünün, əslində, "igid", "mərd", "qoçaq" mənaları ifadə etdiyini bilmə-
mişdir. Başqa sözlə o, bu sözün konnotativ mənasını anlamamışdır [3, 67].

"Azərbaycan multikulturalizmi" dərslində müxtəlif xalqların, etnik azlıq-
ların Azərbaycanda əsrlər boyu sülh və dostluq şəraitində yaşaması öz əksini tap-
mışdır. Ölkəmizdə yaşayan xalqların fərqli mədəniyyətə və adət-ənənələrə mən-
sub olmaları tərcüməçidən onlar haqqında tarixi biliyə malik olmağı tələb edir.
Bununla bağlı olaraq dərslərdə işlənmiş *kipa* sözü üzərində dayanacaq. "Kipa"
("kipah") yəhudi xalqı üçün səciyyəvi olan xüsusi papağı bildirir. Məxəz mətnində
kipa kimi yazılması və şərhə müşayiət olunmaması hədəf dilə transformasiya za-
manı tərcüməçidən həmin sözün mənşəyi barədə araşdırma aparmağı tələb edir.
Tərcüməçi ilk növbədə özü sözün orijinaldakı mənasını tam anlamalı və yalnız
bundan daha sonra hədəf dilə tərcümə etməlidir [2, 241].

Tərcümə zamanı meydana çıxan etno-kulturoloji məqamları düzgün tərcümə
edə bilmək üçün həmin xalqın mədəniyyətinə, adət-ənənələrinə bələd olmaq la-
zımdır. Bu, tərcüməçidən geniş dünyagörüşünə sahib olmağı tələb edir. Dərslərdə-
ki başqa bir nümunədə isə müəllif "titular xalq" ifadəsini məxəz dildəki kimi isti-
fadə etmişdir. "Titular xalq" (*title people*) termini müəyyən ölkədə yaşayan "əsas,
başlıca xalq"ı nəzərdə tutur. Orijinalda yazılmış "titular xalq" ifadəsinin hədəf dil-
də də həmin mənanı ifadə etməsi üçün mütərcimdən peşəkarlıq tələb olunur [2,
277]. Məxəz mətnindəki *avtokefal kilsə* (*autocephal church*) birləşməsinin transfor-
masiyası tərcüməçidən yalnız hər iki dili mükəmməl bilməyi yox, həm də dinlə
bağlı biliyə malik olmağı tələb edir. Bu ifadəni tərcümə etmək üçün mütərcim əv-
vəlcə həmin anlayışı aydınlaşdırmalıdır. Avtokefal kilsə Azərbaycanda yaşayan
albanlara məxsus müstəqil, heç bir digər quruma tabe olmayan kilsədir [2, 74].

Dərslərdə qeyd olunmuş *milli azlıqlar* ifadəsinin ingilis dilinə “national minorities”, *azsaylı xalqlar* birləşməsinin isə “peoples in small number” kimi tərcümə edilməsi məqsəduşdur.

Dərslərin tərcüməsində çətinlik yaradan məsələlərdən biri də dahi Azərbaycan şairi Nizami Gəncəvinin “Yeddi gözəl” poemasının adının ingilis dilinə tərcüməsidir. Bəzi tərcüməçilər poemanın adını “The Seven Beauties” şəklində tərcümə etmişlər. Lakin əsərin məzmunu, mahiyyəti onun adında öz əksini düzgün şəkildə tapmalıdır. Nizami Gəncəvinin bu poemasında yeddi gözəl kimi yeddi şahzadə qız nəzərdə tutulduğundan poemanın adının “The Seven Princesses” kimi tərcüməsi daha düzgün olardı [2, 114].

Dərslərin ingilis dilinə tərcüməsində maraqlı məqamlardan biri də *azərbaycançılıq* ifadəsinin tərcüməsidir. İngilis dilində belə bir anlayış olmadığından onun hədəf dilə necə tərcümə edilməsi həm maraqlı, həm də çətinlik yaradan məsələdir. Hesab edirik ki, bu anlayışın ingilis dilinə “azerbajaniism” kimi tərcümə olunması düzgün olardı. Amerikaşünaslıq, britaniyaşünaslıq, rusiyaşünaslıq, skandinaviyaşünaslıq kimi anlayışlar da bu qəbildəndir.

Dərslərdə İslamın müqəddəs kitabı olan Qurani-Kərimdəki *ayə* və *surə* sözlərinin ingilis dilinə tərcüməsində müvafiq olaraq, “chapter” və “paragraph” sözlərindən istifadə edilmişdir. Həmçinin *müxtəlif din daşıyıcıları* ifadəsinin ingilis dilində qarşılığı “different bearers of religions” kimi verilmişdir. Tarixi aspektin, mədəniyyətlə bağlı xüsusiyyətlərin tərcümə zamanı əhəmiyyətli rola malik olması müxtəlif xalqların tarixini, dilini və mədəniyyətini bilməyi zəruri edir [4, 67].

“Azərbaycan multikulturalizmi” dərslərində xeyli sayda ərəb və fars mənşəli sözlərdən istifadə olunmuşdur. Tərcüməçidən həmin sözlərin mənalarını ilk növbədə Azərbaycan dilində dəqiq bilmək tələb olunur: “Gulshani-raz” – “Sirlər bağı” – “The Garden of Mysteries”, “Hədiqətüs-südə” – “Xoşbəxtlər bağı” – “The Garden of Happiness”, “Rövzətüs-şühəda” – “Şəhidlər bağı” – “The Garden of Martyrs”, “Miratül-camal” – “Gözəlliyin güzgüsü” – “The Mirror of Beauty”, “Mətlül-Ətiqad” – “Ətiqadın mənşəyi” – “The Origin of Faith”.

Tərcümə sənətinin qarşısında duran çətin məsələlərdən biri də poetik mətnlərin tərcüməsidir. Tərcümə nəzəriyyəçiləri arasında bununla bağlı fərqli düşüncələr mövcuddur. Bəzi tərcümə nəzəriyyəçiləri poetik mətnlərin tərcüməsinin qeyri-mümkün olduğunu, yaxud uğurlu alınmadığını vurğulayaraq, bunu dillərin fərqli quruluşu, vəznələr və poetik təsvir formalarına malik olması ilə izah edirlər. Lakin demək lazımdır ki, bütün bunlarla yanaşı, poeziyanın uğurlu tərcüməsi mümkündür [7, 182]. “Azərbaycan multikulturalizmi” dərslərində dahi Azərbaycan şairləri Nizami Gəncəvinin, İmadəddin Nəsiminin, Məhəmməd Füzulinin, Molla Pənah Vaqifin qəzəl və müxəmməslərindən nümunələr verilmişdir. Şərq poeziya nümunələri olan bu şeirlər ingilisdilli oxucuya yaddır. Məhz bu səbəbdən onların tərcüməsi şərhilə müşayiət olunur: *qəzəl* “ghazal” – “a kind of oriental verse”, *müxəmməs* “muxammas” – “a form of oriental verse”.

Orijinalda: *Bacarsan, hamının yükünü sən çək,
İnsana ən böyük şərəfdir kömək...*

*Elə bir ixtiyar olsaydı məndə,
Qoymazdım bəndəyə möhtac bir bəndə...
Hər kəs ki İsa kimi duyub, sevib insanı,
İnsaflı sayəsində tutub cümlə cahanı* (N. Gəncəvi)

Tərcümə olunmuşdur: *If you can, carry the burden of everyone
It is a great honour to help others...
If I had the chance,
I would have not let anyone do depend on anyone...
If everyone loved man like Jesus Christ,
His fame would have spread all over the world.*

Qeyd etmək lazımdır ki, poeziyanın bir dildən digər dilə tərcüməsi zamanı dillərin fərqli quruluşu, vəznələr və poetik təsvir vasitələrinə malik olması müəyyən çətinliklər yaratsa da, orijinaldakı fikrin, əsas mənanın hədəf dildə əks etdirilməsinə maneə yarada bilməz. Başqa sözlə, müxtəlif xalqlara məxsus poeziya nümunələrinin tərcüməsində əsas məsələ orijinaldakı məna və estetik təsirin hədəf dildə öz əksini maksimum şəkildə tapmasıdır.

İstifadə olunmuş ədəbiyyat

1. Abdullayeva F. Peşəkar tərcümənin əsasları. Bakı: Uni Print, 2010.
2. Azərbaycan multikulturalizmi. K.M.Abdullayev və E.Nəcəfovun redaktəsi ilə. Bakı: BBMM, 2017.
3. Bayramov Q.H. Tərcümə sənəti. Bakı: OKA Ofset nəşriyyatı, 2008.
4. Baker M. Routledge Encyclopedia of Translation Studies. London: Routledge, 1998.
5. Manafoğlu R., Tağısoy N., Kamal R. İzahlı tərcüməşünaslıq terminləri lüğəti. Bakı: Mütərcim, 2010.
6. Məmmədov A. Dilçiliyin müasir problemləri. Bakı: ADU, 2006.
7. Newmark P. A textbook of translation. London: Prentice Hall, 1988.
8. Venuti Lawrence. The Translation Studies Reader. London: Routledge, 2000.

Summary

Sabir Alyev

Difficulties in translation of “Azerbaijani Multiculturalism” from Azerbaijani into English

The article deals with the difficulties in the translation of “Azerbaijani Multiculturalism” and displays instances from the book which cause challenges to the translator. Moreover, the article emphasizes the knowing of role of culture and tradition in translation.

Резюме

Сабир Алиев

**Трудности перевода учебника “Азербайджанский мультикультурализм”
с азербайджанского языка на английский**

В статье представлена информация о трудностях, возникающих при переводе учебника “Азербайджанский мультикультурализм”, и приведены примеры, создающие проблемы для переводчика. В ней также подчеркивается знание роли культуры и традиций при переводе.

Rəyçi: prof. Q. Bayramov, fil.f.d. dos.E.Rəhimli.